

مختار السب

تحليل دوران اجبار بر سب امام علی عليه السلام

نگارنده:

محمد رضا زارع خورمیزی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست

دیباچه	۱۵
مقدمه	۱۷
فصل اول: مفاهیم و کلیات	۲۱
گفتار اول: مفهوم‌شناسی	۲۱
۱. سبّ	۲۱
۲. برائت	۲۲
۳. لعن	۲۳
۴. محنه	۲۵
۵. ابوتراب	۲۷
گفتار دوم: سب در قرآن کریم و روایات	۲۸
۱. منع سب در قرآن	۲۸
۲. منع سب در سنت	۳۰
گفتار سوم: منع خاص از سب امام علی <small>علیه السلام</small>	۳۳
گفتار چهارم: منبع‌شناسی	۳۵
گفتار پنجم: پیشینه	۳۶

فصل دوم: آغاز دوران محنة السب ۳۷

- درآمد..... ۳۷
- گفتار اول: بنیانگذاری سب ۴۰
- مراحل آغاز و گسترش محنة السب ۴۱
۱. سال ۳۵ هجری، پس از رویارویی معاویه با امام علی عليه السلام ۴۱
۲. سال ۳۸ هجری، پس از ماجرای حکمیت ۴۳
۳. سال ۴۱ هجری، پس از صلح امام حسن عليه السلام و معاویه ۴۴
- گفتار دوم: فراگیری سب ۴۸
- بخشنامه سراسری معاویه به والیان در سال ۴۱ ۴۸
- علنی شدن سب در کوفه و بصره به دستور معاویه ۵۲
- مقدم داشتن خطبه بر نماز عیدین توسط معاویه برای منع انصراف مردم از سب علی عليه السلام ۵۳
- گفتار سوم: محنة السب از سال ۵۰ تا ۶۰ هجری ۵۴
- قتل صحابه، تابعان و افراد عادی به دلیل خودداری از سب امام علی عليه السلام ۵۴
- قتل صحابی حجر بن عدی و عده‌ای از تابعان ۵۵
- قتل عمرو بن حمق خزاعی صحابی ۶۰
- جمع‌بندی فصل ۶۳

فصل سوم: محنة السب پس از معاویه تا به خلافت رسیدن عمر بن عبدالعزیز ۶۷

- گفتار اول: محنة السب در زمان یزید بن معاویه ۶۷
- مخیر کردن قاصدان امام حسین عليه السلام بین سب امام علی عليه السلام و حسین عليه السلام با کشته شدن ۶۷
- مخیر کردن میثم تمار بین سب امام علی عليه السلام و کشته شدن ۶۸
- سب امام علی عليه السلام توسط ابن زیاد در مسجد کوفه و اعتراض عبدالله بن عقیف ۶۹
- سب امام علی عليه السلام توسط یزید نزد خاندان امام حسین عليه السلام ۷۰
- سب امام علی عليه السلام و خاندان ایشان توسط مسرف بن عقبه ۷۱
- گفتار دوم: محنة السب در زمان حاکمیت زبیریان بر مکه و کوفه ۷۳

- سب امام علی علیه السلام و خاندان ایشان توسط عبدالله بن زبیر در مکه..... ۷۳
- قتل بی‌گناهان به دلیل پرهیز از سب توسط مصعب بن زبیر در کوفه..... ۷۴
- استمرار خصومت و سب در خاندان زبیری..... ۷۵
- گفتار سوم: محنة السب در دوران مروانین..... ۷۶
۱. دوران مروان حکم، اولین خلیفه مروانین..... ۷۷
۲. دوران عبدالملک مروان..... ۷۸
۳. دوره ولید بن عبدالملک..... ۸۲
۴. دوره سلیمان بن عبدالملک..... ۸۳
- فراگیر کردن سب علنی بر امام علی علیه السلام در سراسر جهان اسلام به وسیله بنی‌امیه..... ۸۴
- معروف شدن روز جمعه به یوم السب در دوران محنت..... ۸۴
- طرد مخالفان سب توسط حاکمیت..... ۸۵
- فصل چهارم: اقدامات عمر بن عبدالعزیز برای پایان دادن به دوران سب..... ۸۷**
- گزارش مورخان از چگونگی لغو سب اجباری به وسیله عمر بن عبدالعزیز..... ۸۷
- علل اقدام عمر بن عبدالعزیز در پایان دادن به اجبار سب..... ۸۸
۱. تأثیرپذیری از استاد..... ۸۸
۲. مشاهده رفتار متفاوت پدر در ایراد خطبه هنگام سب..... ۸۹
۳. آگاهی از نتیجه برعکس سب امام علی علیه السلام و بالا رفتن محبوبیت ایشان بین آگاهان جامعه..... ۸۹
- تدابیر عمر بن عبدالعزیز برای مقابله با اعتراض بنی‌امیه و نواصب..... ۹۰
۱. طراحی مناظره با ذمی..... ۹۰
۲. بهره‌گیری از نیروی نظامی برای مقابله با اعتراض‌ها..... ۹۲
۳. بخشنامه به تمام بلاد اسلامی در خصوص لغو سب..... ۹۲
- استقبال عمومی جامعه اسلامی از برداشتن سب و لعن حضرت علی علیه السلام..... ۹۳
- تمجید و مدح شعرا از عمر بن عبدالعزیز به خاطر برداشتن سب و لعن حضرت علی علیه السلام..... ۹۳
- مقاومت‌ها در مقابل اقدام عمر بن عبدالعزیز..... ۹۴

۱. مهلت گرفتن نواصب برخی از شهرها برای ادامه سب..... ۹۴

۲. مسموم شدن عمر بن عبدالعزیز به دست بنی‌امیه پس از لغو سب علنی..... ۹۵

فصل پنجم: بازگشت دوران محنة السب پس از عمر بن عبدالعزیز و پایان آن با

سقوط بنی‌امیه..... ۹۷

درآمد..... ۹۷

بازگشت محنة السب با به قدرت رسیدن یزید بن عبدالملک..... ۹۸

اقدامات هشام بن عبدالملک برای ادامه دوران «محنة السب»..... ۹۹

۱. روی کار آوردن امرای ناصبی و سب‌کننده در مراکز مهم..... ۹۹

الف) محنة السب در دوره حاکمیت خالد بن عبدالله قسری بر عراقین..... ۹۹

ب) محنة السب در دوره حاکمیت یوسف بن عمر ثقفی بر عراقین..... ۱۰۰

۲. فرستادن امرای مخالف سب به نقاط دوردست توسط هشام..... ۱۰۰

۳. یک مورد ترک سب به وسیله هشام در عرفه و اعتراض آشکار بنی‌امیه..... ۱۰۱

محنة السب در دوره ولید بن یزید..... ۱۰۱

سقوط بنی‌امیه و پایان دوران محنة السب..... ۱۰۲

جمع‌بندی فصل..... ۱۰۳

فصل ششم: شیوه‌های سب و روش‌های آزار معترضان..... ۱۰۵

گفتار اول: شیوه‌های سب..... ۱۰۵

۱. سب در نماز..... ۱۰۵

۲. سب هنگام ایراد خطبه روی منبر..... ۱۰۶

۳. سنت کردن سب در روز عرفه..... ۱۰۷

۴. مجلس را با سب به پایان بردن..... ۱۰۷

۵. مساجد سب و لعن..... ۱۰۸

۶. سب در مجلس یاد بود اموات..... ۱۰۸

۷. سب هنگام برخاستن..... ۱۰۹

۸. سب در پایان قصه خوانی ۱۰۹
۹. تکرار سب در صبح و شام ۱۱۰
۱۰. سب بین اذان و اقامه ۱۱۰
۱۱. سب کنندگان دوره گرد ۱۱۱
- گفتار دوم: روش های قتل و شکنجه و آزار معترضان به سب در دوران محنت ۱۱۱
۱. سر بریدن با شمشیر ۱۱۱
۲. قتل به شیوه صبر ۱۱۲
۳. زنده به گور کردن ۱۱۲
۴. از بالای بلندی پرتاب کردن، در چاه انداختن و بر زمین کوبیدن ۱۱۳
۵. به دار آویختن و خفه کردن ۱۱۴
۶. بریدن دست ۱۱۵
۷. بریدن پاشنه پا ۱۱۵
۸. لجام زدن بر دهان ۱۱۵
۹. بریدن زبان ۱۱۶
۱۰. تازبانه زدن ۱۱۶
۱۱. زندانی کردن ۱۱۷
۱۲. تخریب خانه ها و آتش زدن کشتزارها ۱۱۸
۱۳. تبعید کردن ۱۱۸
۱۴. عدم قبول گواهی از معترضان به سب و محو اسم از دیوان بیت المال و به فقر کشیدن آنها ۱۱۹
- فصل هفتم: واکنش ها نسبت به سیاست اجبار بر سب ۱۲۱**
- درآمد ۱۲۱
- گفتار اول: واکنش اهل بیت پیامبر ﷺ ۱۲۲
۱. امام علی علیه السلام ۱۲۲
- الف) عدم مقابله به مثل و صبر و منانت ۱۲۲
- ب) پیش بینی موضوع و توصیه سفارشات لازم ۱۲۶

۲. امام حسن مجتبی عليه السلام ۱۲۸
- (الف) اعتراض شدید به بنیانگذار بدعت سب (معاویه) ۱۲۸
- (ب) بر حذر داشتن سب‌کنندگان از عذاب آخرت ۱۲۹
- (ج) ابراز ناراحتی هنگام شنیدن سب و بیان متقابل فضائل ۱۳۰
- (د) مناظره با سب‌کنندگان ۱۳۱
۳. امام حسین عليه السلام ۱۳۵
- (الف) بدعت شمردن کار معاویه و ارسال نامه اعتراض به او ۱۳۵
- (ب) التجا به درگاه الهی و هلاکت سب‌کننده ۱۳۷
- (ج) نامگذاری کلیه فرزندان پسر به نام علی عليه السلام ۱۳۸
۴. امام سجاد عليه السلام ۱۳۸
- (الف) افشاگری ۱۳۸
- (ب) بهره‌گیری از زبان دعا ۱۳۹
- (ج) تأکید ویژه بر صلوات در مقابل تأکید دشمنان بر سب ۱۴۱
- (د) اشاره به ریشه اصلی ستم به اهل بیت عليهم السلام و لعن تلویحی مروجان سب در ادعیه ۱۴۱
- (ه) ترویج فضایل امام علی عليه السلام در مقابل سب ایشان ۱۴۲
- (و) توییح آشکار سب‌کنندگان امام علی عليه السلام ۱۴۴
- (ز) مقابله شاگردان امام سجاد عليه السلام با بدعت سب امام علی عليه السلام ۱۴۵
۵. امام باقر عليه السلام ۱۴۷
- (الف) جهاد علمی و فرهنگی در مقابل بدعت سب ۱۴۷
- (ب) یادآوری فضائل امام علی عليه السلام و انذار مسخره‌کنندگان به عذاب مسخ ۱۵۰
- (ج) تحلیل ریشه‌های نشر اکاذیب و سب اهل بیت عليهم السلام برای مخاطبان ۱۵۱
۶. امام صادق عليه السلام ۱۵۲
- (الف) افضل دانستن امام علی عليه السلام میان اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله و تأکید بر امامت بلافصل ایشان ۱۵۲
- (ب) تفسیر و تطبیق آیات قرآن کریم بر امام علی عليه السلام ۱۵۳
- (ج) مختص دانستن لقب امیرالمؤمنین به امام علی عليه السلام ۱۵۴

- د) استناد احکام فقهی به سنت امام علی علیه السلام ۱۵۴
- ه) تبیین تاریخ صحیح اسلام و نقش بی نظیر امام علی علیه السلام در آن ۱۵۵
- و) اعلام بدون تقیه حکم فقهی سب کننده امام علی علیه السلام ۱۵۵
- گفتار دوم: واکنش بنی هاشم و همسران پیامبر صلی الله علیه و آله ۱۵۶
۱. واکنش بنی هاشم ۱۵۶
۲. واکنش همسران پیامبر صلی الله علیه و آله ۱۵۷
- گفتار سوم: درخواست های صحابه از معاویه برای دست برداشتن از سب ۱۵۷
۱. ابویوب انصاری ۱۵۷
۲. احنف بن قیس ۱۵۸
۳. سعد بن ابی وقاص ۱۵۹
۴. مغیره بن شعبه ۱۶۱
۵. درخواست عده ای از بنی امیه ۱۶۲
- گفتار چهارم: روش های اعتراض افراد جامعه نسبت به سب ۱۶۳
۱. ترک مجالس پیش از شروع خطبه ۱۶۳
۲. سخن گفتن با یکدیگر هنگام شروع سب در خطبه ۱۶۴
۳. اعتراض کلامی به خطیب سب کننده ۱۶۴
۴. استدلال به احادیث نبوی صلی الله علیه و آله در رد سب ۱۶۵
۵. سنگباران خطیب سب کننده ۱۶۶
۶. نفرین سب کننده ۱۶۷
۷. سب سب کننده ۱۶۸
۸. هجرت و فرار از بلاد سب کننده ۱۶۸
۹. کشتن خطیب سب کننده ۱۶۹
- گفتار پنجم: مناطق امتناع کننده از سب در دوران محنت ۱۷۰
۱. سیستان ۱۷۰
۲. قزوین ۱۷۱

۳. غور..... ۱۷۲
۴. خوارزم و ری ۱۷۴
- گفتار ششم: روش‌های ابتکاری نخبگان برای حفظ جان خود در برابر اجبار بر سب ۱۷۵
۱. مبهم گذاردن مرجع ضمیر..... ۱۷۵
۲. مرفوع آوردن اسم پس از فعل لعن ۱۷۷
- گفتار هفتم: توبه‌کنندگان از سب بر حضرت علی عليه السلام ۱۷۷
- گفتار هشتم: هلاک شدن برخی افراد به خاطر سب ۱۷۹
- گفتار نهم: موضع خوارج در دوران محنة السب ۱۷۹
- فصل هشتم: گونه‌شناسی دیدگاه‌ها و تحلیل علل سب امام علی عليه السلام ۱۸۳**
- گفتار اول: گونه‌شناسی دیدگاه‌ها درباره دوران سب ۱۸۳
۱. تصریح به وقوع دوران سب و مذمت معاویه ۱۸۳
۲. قبول وقوع دوران سب و توجیه اقدام معاویه ۱۸۸
۳. رد مستندات حدیثی و تاریخی احداث آن توسط معاویه ۱۸۸
- گفتار دوم: تحلیل علل سب امام علی عليه السلام ۱۹۲
۱. علل تمهیدی (ریشه‌ها) ۱۹۲
- اندیشه نصب ۱۹۲
۲. علل سیاسی ۱۹۴
- الف) رسیدن به قدرت..... ۱۹۴
- ب) حفظ قدرت ۱۹۶
- ج) تقرب به صاحبان قدرت..... ۱۹۶
۳. علل روانی..... ۱۹۷
- عقده‌ها و کینه‌های درونی جاهلی و حس انتقامجویی ۱۹۷
۴. انگیزه‌های مالی و اقتصادی ۱۹۸
۵. الفای نیت و انگیزه معنوی در بین عوام از سوی حاکمیت سیاسی ۱۹۹

فصل نهم: نتایج و پیامدهای محنة السب در تاریخ، کلام، فقه و فرهنگ اسلامی ۲۰۳

گفتار اول: تأثیر محنة السب در تاریخ سیاسی اسلام ۲۰۳

گفتار دوم: پیامدهای محنة السب در تاریخ اجتماعی اسلام ۲۰۷

تفتیش عقاید در جامعه اسلامی ۲۰۷

قربانیان مشهور تفتیش عقاید به بهانه موالات امام علی علیه السلام زمان معاویه ۲۰۹

قربانیان مشهور تفتیش عقاید در خصوص موالات امام علی علیه السلام پس از معاویه ۲۱۴

مقایسه دوران محنة السب با دوران انگیزاسیون (تفتیش عقاید) در جهان مسیحیت ۲۱۷

مقایسه دوره محنة السب در عصر اموی و محنة القرآن در عصر عباسی ۲۱۹

(الف) شباهت‌ها ۲۲۰

(ب) تفاوت‌ها ۲۲۱

علل توجه مورخان به محنة القرآن و بی‌توجهی به محنة السب ۲۲۱

گفتار سوم: روی آوردن برخی خلیفگان عباسی به رویکرد دوران محنة السب ۲۲۳

گفتار چهارم: اثرات دوران محنة السب در کلام اسلامی ۲۲۵

۱. سيطرة جریان ناصبی‌گری بر بخش عمده‌ای از جامعه اسلامی تا قرن سوم ۲۲۵

۲. تلاش فرقه‌هایی نظیر کرامیه و بر بهاریه بر احیای بدعت‌های محنة السب در قرن چهارم و پنجم ۲۳۰

۳. تلاش برای احیای سب امام علی علیه السلام در قرن نهم با استناد به سنت معاویه در دوران محنة السب ۲۳۲

گفتار پنجم: اثرات دوران محنة السب در علم حدیث اسلامی ۲۳۳

۱. رواج رویکرد تنقیص امام علی علیه السلام در مهم‌ترین منابع حدیثی اسلامی ۲۳۳

۲. حساسیت نسبت به نقل فضایل امام علی علیه السلام و اهل بیت علیهم السلام ۲۳۵

۳. متروک شدن احادیث فضایل امام علی علیه السلام و اهل بیت علیهم السلام ۲۳۶

گفتار ششم: اثرات دوران محنة السب بر فقه اسلامی ۲۳۶

گفتار هفتم: اثرات دوران محنة السب بر فرهنگ عمومی جامعه اسلامی ۲۳۸

فصل دهم: مواضع و اقدامات جهت خروج از پیامدهای محنة السب در طول تاریخ ۲۴۳

کار شجاعانه نسائی در شام و حافظ گنجی در موصل ۲۴۳

- ۲۴۵ کار ارزشمند ابومسعود رازی و ابواسحاق ثقفی در اصفهان
- ۲۴۷ کار بی نظیر اسماعیل بن عیاش در حمص
- ۲۴۸ کار بزرگ طببری در تألیف کتاب الولایه
- ۲۵۰ کار مهم مروجان عقیده تربیع
- ۲۵۵ نتیجه
- ۲۵۹ فهرست منابع

دیباچه

سب که به معنای دشنام، اهانت، و نیز طبق نظر برخی مترادف لعن است، از نشانه‌های جامعه جاهلی است و در آموزه‌های اسلامی به شدت از آن نهی شده است. قرآن کریم سب را نشانه کفر، دشمنی با خدا و نادانی می‌داند و سب‌کننده را به عذاب دردناک در آخرت تهدید کرده است. همچنین، طبق روایات نبوی، سب مسلمان جایز نیست و حکم آن فسق دانسته شده است. این در حالی است که امویان در دوره‌ای از تاریخ اسلام، شخص والامقامی چون امام علی علیه السلام - که پیشگام در اسلام و دارای نقشی سترگ در گسترش آن بود - را سب، و حتی دیگران را بر این کار مجبور می‌کردند.

با وجود اهمیت بحث اجبار بر سب امیر مؤمنان علیه السلام هنوز درباره این موضوع، آن گونه که شایسته است، اثری فاخر پدید نیامده است. تحقیق پیش رو، پس از مفهوم‌شناسی، به بررسی آیات و روایات منع سب در قرآن کریم و روایات پرداخته و پس از آن، از مراحل و تاریخچه سب - به ویژه دوره‌ای که اصطلاحاً محنت نامیده شده - سخن گفته است.

از دیگر مطالب مرتبط با سب می‌توان به شیوه‌های سب، سب‌کنندگان، دسته‌بندی واکنش‌ها نسبت به این اقدام، سیاست اجبار بر سب و نتایج و پیامدهای آن اشاره کرد که در این پژوهش بدان‌ها پرداخته شده است.

این نوشتار حاصل پژوهشی است که به قلم حجت‌الاسلام دکتر محمدرضا زارع خورمیزی انجام شده است. پژوهشکده حج و زیارت، ضمن تشکر از ایشان، از ارزیابان محترم این اثر، جناب حجت‌الاسلام دکتر حامد قرائتی و جناب حجت‌الاسلام فقیه جلالی بحرالعلوم و جناب دکتر احمد خامه‌یار، و نیز از همکاران واحد آماده‌سازی پژوهشکده حج و زیارت، که در به ثمر نشستن این اثر تلاش کردند، سپاسگزاری می‌کند. امید است این اثر برای روحانیون کاروان‌های حج، زائران بیت‌الله الحرام و مدینه منوره و دیگر علاقه‌مندان به تاریخ اسلام قابل استفاده باشد.

گروه تاریخ و سیره

پژوهشکده حج و زیارت

مقدمه

سب و آنچه در معنا و مصداق آن باشد، از رفتارهای غیر انسانی، و مذموم است و اسلام نیز به شدت آن را نهی کرده است. سؤال این تحقیق این است که آیا در تاریخ اسلام ترویج سب علنی حضرت علی علیه السلام و اجبار بر آن اتفاق افتاده است؟ اگر سب علنی و اجبار بر آن اتفاق افتاده، از کجا و چه زمانی شروع شده؟ چگونه آغاز و چگونه به پایان رسیده؟ علل آن چه بوده؟ عاملان آن چه کسانی بوده‌اند؟ چه انگیزه‌هایی داشته‌اند؟ شیوه‌های ترویج و اجبار به چه شکل بوده است؟ جامعه اسلامی چه موضعی داشته؟ معترضان چه کسانی بوده‌اند و شیوه اعتراض آنها چگونه بوده است؟ پیامدهای آن در جامعه اسلامی چه بوده؟ و در نهایت اگر پیامدهای آن اکنون نیز باقی مانده، راه‌های برون‌رفت از آن کدام است؟

اگر واژه سب علی علیه السلام را در منابع اصلی تاریخ اسلام جست‌وجو کنیم، به انبوه روایات تاریخی می‌رسیم که حداقل این را ثابت می‌کند که در یک دوره نسبتاً طولانی، سب و لعن امام علی علیه السلام و ترویج و اجبار بر آن نوعی سیاست حکومتی بوده است. طبق این گزارش‌ها اگر کسی اعتراض یا استنکاف از سب می‌کرد، از حقوق اجتماعی خود محروم می‌شد. در مواردی نیز به زندان می‌افتاد، شکنجه می‌شد و به قتل می‌رسید. در حقیقت می‌توان از آن دوره به عنوان اولین دوره تفتیش عقاید در جهان اسلام یاد کرد. این نوشتار به بررسی تفصیلی این موضوع اختصاص دارد و پیش از مطالعه، توجه

خوانندگان را به نکات زیر جلب می‌کند:

۱. موضوع اجبار جامعه اسلامی از سوی امویان بر سب امام علی علیه السلام در کتب مذاهب مختلف اسلامی آمده است؛ ولی از آنجا که برخی متعصبان آن را انکار می‌کنند، سعی شد بیشتر منابع، از آثار تاریخی و حدیثی برادران اهل تسنن باشد.

۲. از آنجا که امروزه منابع دیجیتال و اینترنت در دسترس همگان است، در پاره‌ای از موارد بخشی از متون منبعی که به آن ارجاع دادیم را در پاورقی آورده‌ایم تا افراد علاقه‌مند بتوانند با جست‌وجوی آن واژه‌ها در منابع دیجیتال، بدان دسترسی پیدا کنند.

۳. نگارنده بر این باور است که به رغم تلاش زیاد ممکن است تمام منابع استقصا نشده باشد و مواردی از قلم افتاده باشد.

در نهایت از باب حدیث شریف «من لم یشکر المنعم من المخلوقین لم یشکر الله عزّوجلّ»، بر خود لازم می‌دانم از تمام عزیزانی که در این پژوهش کمک کردند، به ویژه آیت‌الله محمدهادی یوسفی غروی، کمال قدردانی و سپاسگزاری را بنمایم. همچنین از زحمات دوست گرامی جناب حجت‌الاسلام سیدابراهیم امینی، که در تایپ اثر با حقیر همکاری کردند، کمال سپاس را دارم.

از زحمات کلیه اندیشمندان، نویسندگان و مترجمان بزرگواری که از آثار علمی آنان در این پژوهش بهره برده شده است، با کمال خضوع، امتنان و قدردانی می‌کنم و بر روان پاک مؤلفان شهید و درگذشته درود می‌فرستم و چنانچه نامی از مؤلف گرانمایه‌ای در ارجاعات از قلم افتاده، عذر تقصیر دارم. همچنین از خانواده مهربانم، که محیط مساعدی را برای این کار فراهم کردند و اگر کوشش ایشان نبود، این کار علمی به سرانجام نمی‌رسید، کمال قدردانی را دارم. از خدای بزرگ برای تمام عزیزانی که در این تحقیق به نوعی بنده را یاری کردند، توفیق سعادت آرزو مندیم. از نقد و نظر تمام

خوانندگان محترم استقبال می‌کنم و در پایان این اثر ناچیز را به مولای مؤمنان و متقیان و اول مظلوم عالم، امام علی علیه السلام، تقدیم می‌کنم و از ایشان درخواست قبولی، عنایت و شفاعت را دارم.

والسلام علیکم ورحمة الله

قم، هفتم اسفندماه ۱۳۹۹، مصادف با سیزدهم رجب المرجب

۱۴۴۲، سالروز میلاد امام علی علیه السلام

محمدرضا زارع خورمیزی

